

A határon túli felsőoktatási és K+F támogatások és hasznosulásuk

Szerk.: Berényi Dénes, Társadalomkutatás 22. kötet,
Supplementum 2004, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 100 lap

A kötet a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program (NKFP) keretében Berényi Dénes akadémikus projektvezető irányításával az 5/150/2001 számú kutatási projekt alatt folyt kutatások legfőbb eredményeit ismerteti, foglalja össze röviden.

A Bevezetőben Berényi Dénes bemutatja a kutatás célját, és azokat a kérdéseket, amelyekre a program kutatásainak felelniük kell.

Ismert tény, hogy az 1990–2000 évtizedben a határon túli felsőoktatás és K+F szférára támogatására Magyarország több milliárd forintot fordított, de a kutatások kezdetekor még egy közelítőleg megbízható adat sem állt rendelkezésre, és főként hiányzott annak ismerete, hogy ezek a támogatások hogyan hasznosultak. Nagyon indokolt volt tehát egy ilyen kutatási projekt beindítása.

Az említett támogatási tevékenységben számos intézmény és szervezet vett részt – minisztériumok, közalapítványok, egyetemek, tudományos egyesületek –, a kutatás mégsem foghatta át a teljes folyamatot. Ezért a vizsgálat a legfontosabb támogató intézményekre és szervezetekre korlátozódott, így a Művelődési és Közoktatási, illetve az Oktatási Minisztériumra, az Illyés Közalapítványra, a Magyar Tudományos Akadémia megfelelő programjaira, az Apáczai Közalapítványra és a Sapientia Egyetemmel kapcsolatos költségvetési tételekre.

Berényi Dénes megjegyzi a bevezetőben, hogy a kutatás elsősorban az 1990–2000-es évtizedre korlátozódott, de igen fontos kitekinteni a 2000 utáni évekre is. Ezért terjedt ki a kutatás a Sapientia EMTE támogatására és a MTA azon programjaira, melyek csak 2000 után indultak el. Ugyancsak megjegyzendő, hogy a kutatás a Magyarországot körülvevő országok közül csak

a Romániában (Erdély), Szlovákiában (Felvidék), Ukrajnában (Kárpátalja), és Szerbia-Montenegróban (Vajdaság) élő magyar kisebbséggel foglalkozik, azaz az ún. nagy magyar kisebbségi régiókkal.

A bevezető további részében bemutatásra kerülnek a könyv 2–9. fejezeteiben tárgyalt kérdések és következtetések.

„A kutatás során alkalmazott módszerek” című második fejezetben Tóth Pál Péter megjegyzi, hogy az alkalmazott módszerek a kutatás céljának voltak alárendelve, szorosan kötődnek a feldolgozott anyag természetéhez. A kutatást két területen, Magyarországon és a célországokban végezték. A Magyarországon folyó kutatás keretében elsődleges feladat a támogatók céljainak, a támogatás összegének, a támogatási összeg országonkénti és feladatonkénti megoszlásának feltárása, valamint annak megismerése volt, hogy a támogatók mennyiben és hogyan ellenőrizték a nyújtott támogatások hasznosulását. A célországokban végzett kutatás csak azokra a területekre terjedt ki, ahol a magyar nemzetiiségük többsége, illetve ahová a határon túli felsőoktatási és K+F támogatás koncentrált. Itt is figyelembe vették az országonkénti különbségeket.

A kutatásban résztvevő szakemberek felhasználták a támogatók beszámolóit, a hozzájuk beérkezett jelentéseket, feljegyzéseket, határozatokat, rendeleteket, törvényeket. Az adatgyűjtésben fontos eszköz volt a mélyinterjúk készítése, továbbá az önkritikus kérdőívek szétküldése, az ezekre adott válaszok analízise. Ezek felhasználásával választ kerestek arra, hogy a magyarországi támogatások hogyan hasznosultak a szomszédos országokban működő felsőoktatási

intézmények, K+F kutatóműhelyek, oktatók és kutatók munkájában, ezek milyen változásokat idéztek elő a kisebbségi magyar társadalomban, a magyar és nemzetközi tudományosságban.

A harmadik, „Kisebbségi felsőoktatási és tudományos szervezési kezdeményezések Közép- és Kelet-Európában” című fejezetben Kozma Tamás a kutatások erre vonatkozó eredményeit mutatja be. E kutatások célja felderíteni, hogy Közép- és Kelet-Európában milyen tanulságokat lehet levonni a kisebbségi egyetemalapítási és felsőoktatási kísérletekre vonatkozóan. Ez módszerként szolgálhat ahhoz, hogy a magyar törekvéseket ezekkel összehasonlíthassuk, és azokat megfelelő távlatba helyezhessük.

A kutatás eredményeiből megállapítható, hogy kisebbségi felsőoktatási kezdeményezések Közép- és Kelet-Európában a megfelelő időpont (rendszerátalakítás) szülöttei. A kellő pillanat megragadása döntő tényezőnek tekinthető. További megállapítás, hogy kisebbségi intézményeket csak állami támogatással – a mi esetünkben magyar állami támogatással – lehet létrehozni és fenntartani. Az intézmények alapításában, megszervezésében kulcsszerepe van a helyi kezdeményezőknek, az egyházaknak. A kezdeményezések egyik fő eszköze a kihelyezett képzés, amelyből kinő vagy kinőhet a saját felsőoktatás és a szervezett tudományos kutatás. Egy adott idő után a kihelyezett képzést teljesen felválthatja a hazai, de továbbra is szükséges a magyarországi anyagi és szakmai támogatás. A kisebbségi intézményszervezések politikai kérdések is, hiszen a benne résztvevők ezeket a regionális politizálás részének tekintik.

A továbbiakban a szerző néhány kritikai megjegyzést tesz az eddigi támogatáspolitikára vonatkozóan, támogatáspolitikai alternatívákat mutat be, és javaslatokat fogalmaz meg a felsőoktatási intézmények létesítésének és támogatásának módjaira. Ezek

közül megemlítendő az a vélemény, hogy a felsőoktatási intézménynek helyi-regionális központnak kell lennie. Alapításának kezdeményezése és támogatása ne eseti döntés legyen, hanem a közreműködő helyi-regionális (valamint országos) erőkkel együttesen kialakított tudatos intézményfejlesztési stratégia része. Fontos a felsőoktatási és regionális fejlesztési projektek kezdeményezése, megpályázása és finanszírozása abból a célból, hogy a helyi elitet be lehessen kapcsolni a felsőoktatás fejlesztésébe, valamint hogy az elmaradt térségeket a felsőoktatás révén fel lehessen emelni.

A negyedik, „A magyarországi felsőoktatási és K+F támogatáspolitikai kvalitatív és kvantitatív elemzése” című fejezetben Egyed Albert periódusokra osztja a vizsgált támogatási időközöt, ezeket jellemzi, százalékos és összegszerű adatokat közöl. Bemutatja továbbá a támogatások regionális megoszlását, ezen belül azokat az összegeket, amelyek Magyarországon kerültek felhasználásra. Az utóbbinak jelentős része a határon túli diákok ösztöndíj- és szociális támogatása.

Feltétlenül oda kell figyelniük Egyed Albert néhány megállapítására, és az általa elképzelt alternatívákra. Ezek közül a következőket említjük meg:

Ma a határon túli magyar intézményrendszer szinte teljes mértékben a magyarországi források felhasználásával működik. E támogatások esetlegesek, nagyságrendjük, sőt felhasználásuk mindig a politikailag, ideológiailag determinált, aktuális költségvetési alcutól függ. Az önerő szinte teljes hiánya, valamint a forrásokért folytatott bizonytalan kimenetelű versengés gyakorlatilag kizárja a hosszú távú fejlesztési és működési stratégiák kidolgozását és működtetését. A szükséges döntésekben hiányzik egy megfelelően strukturált és folyamatosan karbantartott információs rendszer, amely egységben kezelné valamennyi, a határon túli irányuló költségvetési támogatást.

Magyarország hosszú távon nem képes vállalni a teljes határon túli magyar intézményrendszer fenntartását. Be kell vonni a létező helyi erőforrásokat és az EU-s támogatásokat. A támogatások és más források a határon túli magyar közösségek tartós szülőföldön maradását, a felgyorsult elvándorlás csökkentését kell, hogy szolgálják. Ezért a munkaerőpiacra és gazdasági aktivitásra oda kell figyelni, ezeket megfelelő támogatással jó irányba kell befolyásolni. A felsőoktatási fejlesztési stratégiák kidolgozásánál figyelembe kell venni a térségben végbemenő demográfiai folyamatokat, ugyanakkor az Európai Unió elvárásait is, melyek a munkaerő szabad mozgását teszik lehetővé. De az egységes európai felsőoktatási tér elve mellett, és annak mintájára dolgozandó ki az egységes magyar felsőoktatási tér, a nemzeti felsőoktatási stratégia is.

Tóth Pál Péter az ötödik fejezetben, melynek címe „Domus és doktori ösztöndíjak, valamint magyarországi főiskolák és egyetemek határainkon túli kihelyezett tagozatai a magyar kisebbségi régióban”, számszerű adatokkal és a kihelyezett tagozatok bemutatásával értékeli a magyarországi egyetemek segítségét a határon túli magyar szakemberhiány pótlásában, elsősorban a rendszerváltás utáni évtizedben. Természetesen ezek helyét fokozatosan átveszik az állami egyetemeken létrehozott, vagy újraélesztett magyar nyelvű oktatás, illetve a magyarországi támogatással létrehozott, és részben vagy egészében fenntartott új egyetemek.

A „Felsőoktatási kapcsolatok a Kárpát-medencében, magyarországi intézmények és professzorok szerepe a határon túli magyar felsőoktatásban” című hatodik fejezetben Hardy Tamás a már említett kihelyezett tagozatokról, a határon túli magyar felsőoktatásban résztvevő vendégelőadókról ad tájékoztatást. Ma már azokat a szakmai kapcsolatokat tekintjük legfontosabbnak, melyek a magyarországi egyete-

mek, karok és tanszékek, valamint a környező országok – magán és állami – egyetemei között létrejöttek. Minél szorosabban kapcsolódnak ezek a közös tudományos kutatáshoz, annál tartósabbnak bizonyulnak. Az újonnan létrejött, magyar nyelven oktató egyetemek még hosszú ideig rászorulnak a magyarországi vendégtanárookra, nemcsak az oktatási folyamatban, hanem a fiatal oktatói testület szakmai képzésében is.

Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódik a Berényi Dénes által bemutatott „Tudományos utánpótlás és továbbképzés” című hetedik fejezet, melyben a szerző részletesen foglalkozik a doktori képzéssel és az azokat lehetővé tevő ösztöndíjakkal, kiemelve a Domus programot.

A nyolcadik, „A magyarországi felsőoktatási és K+F támogatások fogadtatása a határon túli magyar kisebbségi és az érintett többségi társadalomban, és visszhangja a magyarországi társadalomban” című fejezetben Tóth Pál Péter adatokat ad arról, hogy mennyire foglalkozik a magyarországi, illetve a környező országokbeli media a magyarországi támogatásokkal. Kiemeli azt a tényt, hogy a magyar nyelvű hírforrásokon kívül alig található érdemleges utalás és állásfoglalás a támogatásokról, azok mértékének, hatékonyságának kérdéséről.

Végül, a kilencedik fejezetben Ungvári Gábor „Kitekintés a Kárpát-medencén túlra – Hungarológia a nagyvilágban” cím alatt elemzi a hungarológia-oktatást és kutatást, annak támogatását világszerte. Megjegyzi, hogy az anyagi és más támogatások több mint húsz országnak közel negyven egyetemére jutottak el. A hungarológia intézményrendszerének feltérképezését, adatbázisát a Balassi Bálint Intézet készítette el. Ez az intézmény irányítja a külföldi hungarológia-oktatást és kutatást, ezért az ő feladatuk áttekinteni, összehangolni és koordinálni a külföldi oktatóhelyek támogatását is.

Szilágyi Pál